

ZÜHRE - TAHİR HİKÂYESİNİN TÜRKMEN VE KUMUK VARYANTLARININ EPİZOTLARINA GÖRE İNCELENMESİ

Ahmet GÖKÇEGÖZOĞLU*

Öz

Anlatı geleneğinin zengin içerikli, nesir ve nazım karışımı olan Türk halk edebiyatı ürünleri dilden dile geçirilerek günümüze kadar gelmiştir. Türk sözlü anlatılarından biri olan hikâyeler, sözlü gelenek içerisinde farklı zaman dilimi ve coğrafyalarda ozanlar ve şairler tarafından yeniden söylenmiş ya da kaleme alınmıştır. “Zühre - Tahir” hikâyesi de bu özelliğindedir. Mollanepes, Zühre - Tahir hikâyesini Türkmen millî kültürüyle donatarak yeniden kaleme alır. Şair kendini de hikâye içinde önemli bir görev yükleyerek dâhil etmiştir. Bu hikâyenin, Kumuk varyantını ise, Abusupiyan Akayev, başka bir varyanttan kendi diline tercüme etmiştir. Ancak hangi kaynaktan aldığı belli değildir. Akayev’in tercümesinin Anadolu varyantına çok yakın olduğu, hikâye içerisinde geçen şehir ve ırmak adları ile kahramanın yaşadığı olaylar arasındaki benzerliklerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla incelediğimiz Kumuk varyantının Anadolu varyantından alındığını kesin olmamakla beraber söyleyebiliriz. Bu hikâyenin; Azeri, Tatar, Özbek, Kıbrıs, Anadolu vb. gibi varyantları da mevcuttur.

Konusu aşk olan Zühre - Tahir hikâyesini kimileri bir aşk hikâyesi olarak değerlendirirken kimileri de sadece bir destan olarak işlemiştir. Eser, aşk konulu hikâye olarak göz önüne alınmış, Türkmen ve Kumuk varyantları epizotları yönüyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Benzer ve farklı yönler ortaya konularak varyantlar arasındaki farklılıkların Türk halk edebiyatına ayrı bir zenginlik kattığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Zühre – Tahir, Türkmen ve Kumuk, varyant, epizot.

ZÜHRE - TAHİR THE STORY OF THE ACCORDING TO EPISODES OF INVESTIGATION AND KUMUK VARIANT TURKMEN

Abstract

Narrative of the tradition, Contains rich which is mixture of prose and verse Turkish folk literature yields by passing the from language to language has come up today. Narratives One of the stories which are identical as of the subject artifacts by writers and poets of different periods, by reflecting the the effects of the social environment in which they live they take rewriting or translated into their own languages from another variant have been observed. Mollanepes Zühre - Tahir re-equipping them of the story of penned by the Turkmen national culture. By installing the poet and himself has included an important mission in the story. This story, Kumuk variant, the Abusupian Akayev, from another variant has translated to your own language. However although it is not certain that it receives from which resource, Anatolian variant is very close to the story, the protagonist experienced by in the city and the river with the name of the event is to show the similarity. Therefore despite the lack definite that he has inherited variants of Anatolia can say. This story; Azerbaijanis, Tatars, Uzbeks, Cyprus, Anatolia, and so on. Such variants include.

* Arş. Gör; Dağıstan Devlet Üniversitesi, gokcegozlua@yahoo.com.tr.

Zühre the subject of love - a love story Tahir story as some of them when evaluating some of them were treated only as a saga. This work is one of the love the story theme, taking into account the direction of Turkmen and comparing episodes of Kumuka variants were examined. Putting out similar and different sides of differences between variants in Turkish literature have demonstrated that a distinct adds richness.

Keywords: Zühre – Tahir, Turkmen and Kumuka, variant, episodes.

Ø. Giriş:

Türk Dünyası halk edebiyatının zengin içerikli ürünlerinden olan hikâye ve destanlar, halk ozanları tarafından dilden dile anlatılarak günümüze kadar gelmiştir. İncelememize başlarken şu konu belirtilmelidir. Epizotları yönünden karşılaştırılan bu tip eserlere, Türk Cumhuriyetlerinde destan, Türkiye’de ise hikâye denilir. Şahin’e göre, “Türkiye dışındaki, Türk topluluklarındaki destan anlayışıyla Türkiye’deki destan anlayışı arasında bazı farklılık vardır. Ülkemizde kahramanlık konulu geleneksel anlatılar için “destan” terimi, aşk konulu anlatılar içinse “halk hikâyesi” terimi kullanılmaktadır. Diğer Türk topluluklarında böyle bir ayırım söz konusu değildir. Bu yüzden Türkiye dışındaki Türklerin destan geleneği üzerinde yapılan çalışmalarda terim problemleri ortaya çıkabilmektedir” (Şahin, 2011, s. 1). Yukarıda anlatıldığı üzere Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinde halk edebî metinlerinde terim problemi olduğu belirtilmiştir. Türkiye dışındaki Türk toplulukları arasında destan teriminin farklı söylenişleri vardır. Kumuk Türkleri “Dastan”, Yakut Türkleri, “olongo” veya “olongo”; Altay Türkleri, “kay çörçök”; Tıva Türkleri, “tool”; Hakas Türkleri, “alıptığ nımah”; Kırgız Türkleri, “comok”, “epos, “dastan”; Kazak Türkleri, “epos”, “cır”, “dastan”, “añız”; Uygur Türkleri, “dastan”; Özbek Türkleri, “dastan”; Türkmen Türkleri, “dessan”; Azerbaycan Türkleri, “dastan”; Başkurt Türkleri, “epos”, “dastan”, “kobayır”, “poema”, “kissa”; Tatar Türkleri (Sibirya, Kazan, Kırım ve Dobruca) “dastan” (Kırım ve Dobruca Tatarları “destan”), “epos” gibi terimler kullanılmaktadırlar (Elçin, 2003, s. 18-19; Aça, 1998, s. 1-90).

Elçin, destan ve hikâye gibi edebî türlere şöyle örnekler vermiştir:

Türkiye’de ‘Oğuz Kağan’, ‘Manas’ ve ‘Koroğlu’ gibi kahramanlık konulu destanlar, ‘Yusuf ve Zeliha’, ‘Cümcüme Sultan’ gibi aruz vezni ve mesnevî şekliyle yazılmış dini hikâyeler; ‘Risâlet-ün Nushiyye’, ‘Mantık-ut Tayr’ ve ‘Fakr-nâme’ gibi fikri-tasavvufî eserler; ‘Husrev u Şirin’, ‘Leyli vü Mecnun’ gibi aşkî hikâyeler; ‘Kabusnâme’ tarzındaki mensur nasihatnameler, ‘Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman’ ile ‘Düsturnâme’ gibi manzum vakayinameler, ‘Tâc-üt Tevârih’ gibi mensur tarihler, ‘Dâstân-ı Ahmed Harâmî’ gibi manzum masallar, ‘Destân-ı İmam Ali’ gibi

mensur biyografik hikâyeler, 'Cengiznâme' gibi epik karakterli eserler ve âşıkların hayatın içinden konuları işledikleri ve daha çok sekizli veya on birli şiirler için kullanılmıştır (Elçin, 2003, s. 26-27).

İncelemede Zühre - Tahir hikâyesinin, Türkmen ve Kumuk varyantları epizotları yönünden karşılaştırılmıştır. İki varyanttan örnekler verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu gibi eserlere Türkiye'de "hikâye" denilmesine karşın, Türkmen Türkçesinde "dessan", Kumuk Türkçesinde ise "dastan" terimleri kullanılmaktadır. Eserin "hikâye" başlığı altında ele alınması uygun görülmüştür.

Hikâyeler, Türk edebiyatında farklı örnekleriyle yerini almıştır. Özellikle aşk konulu eserlerde varyant zenginliği göze çarpar. Türkmen hikâyeleri arasında yer alan "Mollanepes'in yeniden yazdığı metinde son derece önemli noktalar mevcuttur. Bunların başında şairin eserinin hem anlatıcısı hem de kahramanı olması gelir. Aslında Mollanepes'in eseri, bir çeşit Dede Korkut geleneğinin yeniden canlandırılmasıdır. Tıpkı Dede Korkut gibi davranan Mollanepes eserde hem akıl verir hem ad koyar. İki aşığa sabrı tavsiye eder. O, bir bilge kişi vasfıyla karşımıza" (Gökçimen, 2010, s. 32-44) çıkar. Türkmen şairi, eserini diğer varyantlarından ayrıcalıklı kılarak işlemiştir. O, Zühre - Tahir hikâyesini halk anlatılarından derlemiş (Garriyev, 1978, s. 47) kendisini ve Bossantaç adlı eşini de eserine dâhil ederek yeniden yazmıştır (Mametyazov, 1998, s. 41). Abusupiyan Akayev ise başka bir varyanttan almıştır.

Aşk ve sevgi konulu hikâyeler grubuna giren Zühre - Tahir, Türk halk hikâyeleri içinde önemli bir yeri (Kaya 1995:169) ve yayılma alanı en geniş olan anlatılardan biridir. İnceleme, Türkmen varyantında: "Zöhre - Tahir", Kumuk varyantında: "Dagir – Zugra", diğer varyantlarda ise değişik adlarla bilinmektedir. "Tahir ile Zühre, Tahir Mirza, Zühre – Tahir, Taji bilen Zohra gibi adlarla bütün Türk boyları arasında, hatta Ermeni ve Arnavut gibi komşu milletlerde de yayılmıştır" (Türkmen, 1998, s. 10).

Anlatıma dayalı olan bu tür hikâyeler, Türk halk edebiyatının edebî ürünlerindedir. Dilden dile aktarılarak günümüze kadar ulaşan, Türkmen halk hikâyeleri, kendisini meydana getiren halkın yaşantısını, başından geçenleri ve hayatını kendine has bir şekilde anlatarak yüzyıllardan beri halk arasında yaşamını sürdürmektedir. "Türkmenler arasında halk anlatıları dışında özel bir yere sahip olan bir Zühre Tahir halk hikâyesi daha vardır. Bu eser, Mollanepes adlı büyük Türkmen şairi tarafından kaleme alınır. Yazıldıktan sonra eser, Türkmenler içerisinde büyük bir şöhrete kavuşur. Bu sebeple halk anlatıları, Mollanepes'in Zühre Tahir hikâyesinin gölgesinde kalır. Bahşılar, Mollanepes'in Zühre Tahir hikâyesini alırlar ve

anlatırlar” (Gökçimen, 2010, s. 32-34). Türkmen halkının bu anlatıya teveccüh etmesinin sebebi, Türkmen kültürünü ve yaşadığı dönemin önemli karelerini yansıtmış olmasıdır. Mollanepes’in kalemiyle renklendirilerek zengin bir anlatım kazanan bu eser, farklı dönemlerde teşekkül eden zamana ve mekâna bağlı olarak farklılıklar gösteren, değişik varyantlarında benzer motiflerin yer aldığı ve bu anlatıların düşünce ve inanma sistemi üzerine bina edilen Türk sözlü kültür geleneğinden beslendiği görülmektedir (Gökçegözoğlu 2012: 78). Kekilov’a göre, XVIII. yüzyılda Türkmen halk edebiyatında zengin içerikli eserlerden biri de Mollanepes’in Zühre - Tahir adlı hikâyesidir. Bu anlatıya sadece Türkmenler arasında değil, Orta Asya halkları ve Kafkaslarda da önem verildiğini (Kekilov, 1957, s. 87) belirtmiştir.

Kumuk edebiyatının en önemli şairlerinden biri Abusupıyan Akayev’dir. O, Zühre – Tahir hikâyesini başka bir varyanttan alır. Hangi kaynaktan aldığı bilinmemektedir. Ancak, Kumuk ve Anadolu varyantlarındaki, kahramanın yaşadığı olay örgüsü ile şehir ve ırmak adları birbirine benzemektedir. Bu nedenle Akayev’in, Anadolu varyantından kendi diline tercüme ettiğini söyleyebiliriz. Araştırmada, Zühre – Tahir destanının Türkmen varyantının 2010, Kumuk varyantının ise 1993 yılındaki neşirlerinden yararlanılmıştır.

1. Zühre – Tahir Hikâyesinin Türkmen ve Kumuk Varyantlarının Epizotları Bakımından İncelenmesi:

Zühre – Tahir’in, Türkmen ve Kumuk varyantları, Anadolu ve diğer varyantları ile aynı epizot yapısına sahiptir. Ancak epizotlara bağlı benzer ve farklı motifler de yer almaktadır. Bu çalışmada Stith Thompson’un “Motif-Index of Folk Literature” isimli çalışmasındaki epizot sırasına göre, Türkmen ve Kumuk, Zühre - Tahir destanında yer alan epizotları incelenmiştir.

• Kahramanın Ailesi:

Zühre’nin babası padişah, Tahir’in babası ise vezirdir. Padişahla vezir aynı zamanda iki yakın dosttur. Türkmen varyantında, edilecek yeminin yerine getirilmeyişi, Kumuk varyantında ise, dervişin sözlerinin tutulmaması hikâyede gerilime yol açar ve yeni olayların başlamasına sebep olur.

Türkmen varyantında Zühre’nin babası, “Tatar bölgesinde Babahan adında bir padişah vardı” (Aşırow, 2010, s. 7); Kumuk varyantında ise Zühre’nin babası, “Bir büyük padişah vardı” (Orazayev, 1993, s. 199) diye takdim edilir. Padişahın adı, Babahan’dır. Zühre’nin babası yönetici konumunda ve ülkenin hükümdarıdır. Tahir’in babası ise; ülkede padişahтан sonra

gelen, devletin ikinci adamı Bahır Vezir'dir. Padişah ve vezir yaşlı iki yöneticidir. “Bu padişahın Bahır adlı bir veziri var idi” (Aşırow, 2010, s. 7) diye sunulur.

- **Kahramanın Doğumu:**

Türkmen varyantında, âşıkların mucizevi bir şekilde doğmaları ile birlikte kaderlerinin de bu epizotta çizilip, belirlendiği görülür. “Halk edebiyatında önemli bir yeri olan bazı masal, halk hikâyeleri ve destan gibi eserler genellikle kahramanların doğumuyla başlar. Bunlardan bir kısmında ilk olarak çocuksuzluk motifi yer almaktadır” (Sakaoğlu, 1999, s. 443).

Evlatları olması adına her yola başvururlar ancak sonuç yine olumsuzdur. “Bütün maddi imkânlarla sahip olmasına rağmen, dünyada hiç çocuğu olmayan” (Alptekin, 2005, s. 87) padişah ile vezir sabah namazlarını kıldıktan sonra atlarına biner, gizlice şehirden çıkar, çöl tarafına doğru giderler. Gün boyunca at sürerler. Birçok evliya mezarlarının da olduğu büyük bir kabristanın yanında durup, içeri girerler. Onlar, kabristandaki bir türbede geceyi geçirirler. “Ey Baki olan Rabbi Rahim'im, bize bir evlat ver, biz de arzumuza ulaşsak. Münacatıyla uyudular. Padişah şöyle dua eder:

Dergâhına yüzüm sürdüm, Yaradan,

Sen benim derdime delalet eyle!

Sensin evvel beni yoktan yaradan,

Bozulan şehrimi imar eyle!” (Aşırow, 2010, s. 8).

Vezir rüyasında kendisine bir oğul, padişaha ise kız verildiğini görür. Vezir rüyasını padişaha anlatır. Bunun üzerine padişah ve vezir doğacak çocuklarının arasında beşik kertmesi yaparlar. Burada kahramanların babaları yaşlı olarak gösterilir. Padişahın kızı, vezirin ise oğul olur.

Kumuk varyantında, bir gün padişahla vezir pazarda gezerken bir dervişin “kim bana bin altın verirse Allah da onun muradını versin” (Orazayev, 1993, s. 199) diye söylendiğini işitirler. Padişah:

- “Derdime bir çare bulamadılar, ne bir hekim ne de ilaçlar denemediğim hiçbir şey kalmadı ,bir de şu dervişin hayır duasını alayım” (Orazayev, 1993, s. 199) düşüncesiyle dervişe bin altın verir ve hayır duasını alır. Padişah, veziriyle birlikte bahçesine gezmeye giderler. Bu bahçe, şehir dışında çok büyük ve güzel bir yerdir. Kim bu bahçede geze bütün kederlerinden

kurtulur, gönlü ferahlar. Padişahla vezir bahçede gezerken bir ağacın altında beyaz elbiseli derviş görürler. Dervişin önünde kitaplar, elinde kâğıt kalem, bir şeyler yazmaktadır. Padişah, dervişe: “Sen kimsin?” diye sordu.

Derviş:

“Ben falcılarım üstadıyım, niyetin ne ise bilirim” (Orazayev, 1993, s. 199) diye cevap verir. Padişah dervişini denemek ister. Derviş kalemi padişaha verir ve gönlündeki niyetini tutmasını söyler, padişah da tutar. O, vezire de aynı şeyi yapar. Sonra bunlardan birinin padişah diğerinin vezir, niyetlerinde ise, bir çocuk isteği olduğunu söyler. Derviş koynundan bir elma çıkarır dua eder ve bıçakla ikiye ayırıp yarısını padişaha, diğer yarısını da vezire verir. Padişaha ve vezire, gece yarım elmayı yiyip hanımlarıyla yatmalarını söyler. Padişah, dervişe bin altın vermek ister ancak derviş ortadan kaybolur (Orazayev, 1993, s. 200). O gece padişah ve vezir, dervişin söylediklerini aynen yaparlar. Dokuz ay on gün sonra padişahın kızı, vezirin oğlu olur.

- **Kahramana İsim Verilmesi:**

Türkmen varyantında, kahramana ad koymaları için sarayın ileri gelenleri toplanır. Her biri farklı isim söyler. Ancak padişah isimlerin hiç birini beğenmez. Çocuğa ad koyacak kişinin halkın değer verdiği aksakallı biri olması gerekmektedir. Burada şair, kendisini esere hoca sıfatıyla dahil eder. “O vakitler bir adam vardı, adına cihan şehri Merv’in Şah’ı Mollanepes derlerdi. Onun hanımına Bossantaç derlerdi. Onların ikisi de Allah’ın rahmet nazarının düştüğü kişilerdi. Padişah: Sadece o adamlar isim vermezlerse, başkalarının vereceği ada razı değilim, diye emretti. Kızın adını Zühre koydular” (Aşırow, 2010, s. 10-11). Vezirin oğlu oldu, ona da Tahir ismini verdiler.

Kumuk varyantında, padişah, veziriyle pazarda gezerken karşılaştıkları dervişe bin altın verip duasını alır. Daha sonra bahçede bir dervişe rastlarlar. Derviş bir elmayı ikiye böler, yarısını padişaha, diğer yarısını da vezire verir. Gece yarım elmayı yiyip hanımlarıyla birlikte olmalarını der ve şöyle devam eder: “Allah’ın izniyle doğacak çocuk, kız olursa adını Zühre, erkek olursa adını Tahir koyarsınız, büyüdükleri zaman onları birbirleriyle evlendirirsiniz, şayet onları birbirinden ayırırsanız başlarına çeşitli belalar gelir ve destan olur söylenir” (Orazayev, 1993, s. 200).

Dokuz ay on gün sonra padişahın kızı, vezirin ise oğlu olur. Padişahın kızına Zühre, vezirin oğluna da Tahir adını verirler.

- **Kahramanın Eğitimi:**

Türkmen varyantında, Zühre ile Tahir bir mektebe giderler. Mektepte muallimleri Mollanepes'tir. Bu dönemde Zühre ile Tahir arasında yakınlaşma başlar.

Kumuk varyantında, dünyaya geldikleri günden itibaren bir yerde büyüyen âşıklar, yedi yaşına geldiklerinde “padişah bunları bir muallime verdi ve okula gönderdi” (Orazayev, 1993, s. 200). On yaşına bastıklarında bir birlerine ilgi duymaya başlarlar.

- **Kahramanın Âşık Olması:**

Türkmen varyantında, Zühre ile Tahir mektebe birlikte gider gelirler. Bu dönemde birbirlerine âşık olurlar.

Kumuk varyantında, Zühre, Tahir'e on yaşlarında ilgi duymaya başlar “Zühre'nin aşkı günden güne artar” (Orazayev, 1993, s. 201). Zühre Tahir'e âşık olur. Ancak, ikisi de birbirinin kardeş olduklarını bilmektedirler. Zühre, Tahir'in yanına elinde güllerle gelir. Tahir, Zühre'nin bu hareketine tepki gösterir. “Bu nedir ne yapıyorsun sen ki benim kız kardeşimsin” (Orazayev, 1993, s. 201) der. Tahir'de de zamanla Zühre'ye karşı yakınlık başlar ve o da âşık olur.

- **Kahramanın Sevgiliyle Karşılaşması:**

Okula birlikte gidip gelen iki sevgili artık birbirlerini görmeden duramaz hâle gelirler. Aşkları günden güne artmaktadır. Tahir, Zühre'yi görünce, sevincini şöyle dile getirir:

Hüsnü bin tümen¹ pahalı

Dilberim dildarım geldi.

Sormaya gelmiş bu hali,

Hüznümü def, gamhorum² geldi (Aşırow, 2010, s. 17-18).

Zühre ile Tahir buluştuktan sonra okula giderler. Günler geçer. Tahir'in babası vefat eder. Tahir yetim kalır. Zühre ile Tahir arasındaki aşk bütün cihana yayılır, dillere destan olur. İkisi gâh oynar, gâh gülüşür hayatlarını devam ettirirler. Padişah Babahan ile Vezir Bahır'ın, Zühre-Tahir'i beşik kertmesi yaptıklarından halk haberdardı ama âşıkların bundan haberi yoktu. Zühre ile Tahir mektepten güle oynaya gelir, kumaş dokuyan yaşlı bir kadının evinin önünden geçerlerdi. Bir gün yaşlı kadın, âşıkların önüne çıkıp şöyle der:

¹ Tümen: Esirlere biçilen çok büyük değer ifadesi.

² Gamhor: Dertdeş. Dertlerini paylaştığı kimse.

“Ey Zöhre can, ey Tahir can. Kuzucuklarım. Ben burada kumaş dokurum. Siz benim dokumama zarar veriyorsunuz. Buradan geçmeyin, başka yerden geçin. Ben kimsesiz bir kadını. Akrobam yoktur benim. Benim gibi bir garibin duasını alın, başka yerden yol bulun!” (Aşırow, 2010, s. 20) dedi. Yaşlı kadının sözlerine kulak asmayan Tahir, altından yapılan elindeki aşığı attı ve dokuma tezgâhına zarar verdi. Bu iş Tahir’in hoşuna gitti. Uzun süre güldü. Yaşlı kadın, Tahir’e çok kızdı ve âşıklara şöyle seslendi:

Aranızda bir söz vardır,

Şah vezire aşikârdır.

Tüm ahali haberdardır,

Ayan ermez, güman ile (Aşırow, 2010, s. 20-21).

Yaşlı kadının sözleri Tahir’in kalbine hançer gibi saplanır. Tahir, bu sözlerin doğru olduğunu annesinden de öğrenir. Annesi Tahir’i Zühre ile bir araya gelmesi konusunda uyarır ve dikkatli olması gerektiğini vurgular. Tahir için zor günlerin başlayacağı sinyali verilmiştir. Ancak Tahir bundan sonra Zühre’yi görmeden bir hayat yaşaması çok zordu. Geri dönmeyecek bir yola girmişti. Tahir annesine, Zühre’ye âşık olduğunu söyler:

Ben bu gün düşmüşüm aşkın yoluna

Anne, ben de ne irade var şimdi?

Zühre canın ak yüzüne benine,

Gönlüm heves, gözüm intizar şimdi (Aşırow, 2010, s. 23-24).

Zühre ile Tahir’in hocalarının adı cihan şehri Merv’in Şah’ı Mollanepes idi. O bir âlimdi. Ayrıca padişahın hocasıydı. Kendisi de hakiki aşk yaşamıştır. Bu uğurda çok çileler çekmiştir. Zühre ile Tahir’in aşklarından haberdardı.

Kumuk varyantında, Zühre ile Tahir doğumlarından itibaren birlikte büyürler. Okula beraber giderler ve bu zaman içerisinde birbirlerine âşık olurlar. İki âşık ilk başta birbirlerini kardeş olarak görürlerdi. Zamanla kardeş olmadıklarını öğrenirler. Her geçen gün aralarındaki aşk daha da artarak devam eder. Her fırsatta, Zühre’nin şehir dışındaki bahçesine giderler. Bu güzel bahçede birbirlerine saz çalır türkü söyler hoşça vakit geçirirler. Tahir, Zühre’ye: “Eğer ben dünyada senden başkasını seversem, muradıma ermeyeyim” Zühre ise: “Ben de senden

başkasını seversem, dünyada yaşamayayım. Babam beni senden başkasına vermeye kalkışırsa, kendimi öldürürüm” (Orazayev, 1993, s. 202) der. Karşılıklı mâni söylerler:

Zühre:

*Tahir, kaşların kara,
Ettin beni avare,
Dönmeyeceğim bu sözden,
Ölsem de yoktur çare.*

Tahir:

*Gül ettin kucağımı,
Gözümden akan yaşım,
Dönmesem bu vaatten,
Kesseler benim başım (Orazayev, 1993, s. 202-203).*

Birbirlerine karşı duydukları aşklarından asla dönmeyeceklerini ilan ederler. Padişahın kıskanç ve kötü bir Arap kölesi vardır. Bu köle gizlice Zühre’ye ilgi duymaya başlar. Bir gün bahçede Tahir ile Zühre’yi gizlice gözetler ve gördüklerini Zühre’nin annesine anlatır. O da öfkelenir ve bu olayı padişaha anlatır. Padişah ise yıllar önce karşılaştığı dervişin sözlerini hatırlar. Zühre ile Tahir’i evlendirmek ister, ancak, Zühre’nin annesi razı olmaz. Zühre’nin bir padişah oğluyla evlenmesi ister.

- **Kahramanın Gurbete Çıkması:**

Birbirini delicesine seven iki âşığın evlenme isteklerinin işaretleri ve evlenmelerine karşı gelmeler bu epizotun temasıdır. Kahramanların birbirine âşık olmalarından sonra çekeceği çileler bu epizotta belirtilir.

Türkmen varyantında, kahramanlar gençlik çağına kadar beraber büyürler, beraber medrese eğitimi alırlar. Bu dönemde birbirlerine âşık olurlar. Padişahın yemini vardır. Ancak bu sözünü yerine getirmez. Padişahın vezire verdiği ahd ü peymânı belirtilmiştir. Padişahın kızı, vezirin de oğlu olur. Padişah kızını vezirin oğluna vermek istemez. Nedeni ise, Bahır Vezir’in ölmesiyle Tahir’in sahipsiz ve garip kaldığını, bu durumda kızını Tahir’e verirse halk tarafından aşağı görüleceğini bahane eder. Tahir’i kızından uzak tutmak ister.

Kahramanların ayrılıkları başlar. İki âşığın birbirine kavuşmaları için verecekleri mücadele ve yaşayacakları maceraların başlangıcıdır. Padişah Babahan, Vezir Bahır'a verdiği sözünü yerine getirmez. Vezirin de vefatıyla Tahir'i sürgüne gönderme kararı alır. Zühre ile Tahir'i ayrılık endişesi sarar. Bağda Zühre ile Tahir'i, bahçıvan Hasan Kovucu görür ve padişaha anlatır:

Gül ile bülbül gelip, bağa seyre daldı gül,

Gülleri seyir etti, kendini belli etti gül (Aşırow, 2010, s. 32-33).

Padişah, bahçıvanın ne demek istediğini anlar ve Tahir'i yakalattırır.

“Halk hikâyelerinde sevgililerin kavuşmalarındaki engeller bu epizotla başlar. Erkek kahramanlar akla hayale gelmeyecek çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Ancak genel olarak kadın kahraman beklemekten öte büyük bir güçlüklerle karşılaşmaz” (Türkmen, 1998, s. 48). Bu bölümde kahraman kadın, sevgilisine kavuşmak için dua eder. Başkasıyla evlendirilmesi durumuyla karşı karşıya gelince, sevgilisini bulmak için çalışır. Erkek kahraman ise sevdiğine ulaşmak için bu yolda acı çeker. Sevdiği yar uğruna zorla sürgüne gönderilir.

Tahir, padişah tarafından yakalattırır. Sonra bir sandığın içerisine konulur. Tahir askerlerden bir istekte bulunur. Son bir kez olsun Zühre'yi görmek ister. Askerler sandığın kapağını açar ve Tahir ile Zühre'nin görüşmelerine izin verir. İlk önce Zühre, daha sonra da Tahir ayrılık acısıyla yanarak, asla ve asla aralarındaki aşkın bitmeyeceğini söylerler. Zühre, Tahir'e: “Hz. Zekeriya aleyhisselam gibi başımı kılıçla pare pare etseler” (Aşırow, 2010, s. 369) yine senden ayrılmam der. Tahir ise Zühre'ye bakar ve şöyle der:

Zühre can ağlayarak ayrılık günü,

Gider oldum, Allah yarin, hoşçakal!

Hazan vurdu, soldu ömrümün gülü,

Gider oldum, Allah yarin, hoşçakal! (Aşırow, 2010, s. 34-35).

Tahir sandığa tekrar konularak ırmağa atılır. Arkasından Zühre, hizmetçileri ve halkın birçoğu kendisini ırmağa atar. Birçok insan suda boğulur. Zühre su kenarından yaşlı gözlerle Tahir'i takip ederken şöyle der:

Hoşçakal, ilim - günüm,

Bu menzilde duranım yok,

Deryaya düştü üzüntüm,

Durmaya ihtiyarım yok (Aşırow, 2010, s. 42-43).

Mollanepes de bu acıya dayanamaz ve Allah'a münacat eyler. Daha sonra, "Gökyüzüne bakınca ne görse, bir altın taht üstünde âşıkların padişahı Şirin-Ferhat, Leyli-Mecnun, her tarafında yüz hizmetçi yeryüzüne indiler ve: Ey molla, gel hakikat şarabını al, Zühre kız ile birlikte için!" (Aşırow, 2010, s. 37) dediler. Dokuz kâse şarap vardı. Yedisini Zühre, ikisini de kendisi içti ve sarhoş oldular. Tahir'in sürgün hayatı farklı maceralarla geçer.

Kumuk varyantında, Tahir bir rüya görür. Bir kara it Tahir'in Zühre'ye gitmesini engeller, bir de dişi it belirir, her ikisi de Tahir'e saldırır. Tahir kaçır, itler kovalar. Tahir korku içinde uyanır. Zühre'nin annesi sihir yaptırıp padişahı, Tahir ile Zühre'yi evlendirme fikrinden vazgeçirir. Padişah, Tahir ve Zühre'nin birbirlerini görmelerini yasaklar. Zühre, şehir dışındaki güzel köşkünde dadısıyla birlikte kalmaya başlar.

Bir gün dadısından kendisinin Tahir'le görüşmesini engelleyenlerin kim olduklarını öğrenir. Çok üzülür, ağlar ve hüzünlü bir şekilde günlerini geçirir. Tahir de Zühre'nin hasretiyle yanmaktadır. Sazıyla yanık türküler söyler. Günlerden bir gün Tahir, Zühre'nin köşküne gelir ve saz çalır türkü söyler. Zühre pencereyi açar ve ona karşılık verir. Bunları bu hâlde görenlerden biri gelip Arap köleye haber verir, Arap köle de durumu padişaha anlatır. Padişah asker gönderir ve Tahir'i, Zühre'nin köşkünde Zühre ile konuşurken yakalattır. Padişah Tahir'in öldürülmesi için cellada emir verir ancak vezirler ve âlimler araya girer, Tahir'in bağışlanmasını isterler. Padişah da Tahir'i affeder ve Mardin şehrine sürgüne gönderir. Tahir, Mardin'de yedi yıl zindanda tutsak hayatı yaşar. O, zindandan mucizevi bir şekilde kurtulur ve geri döner.

Kahramanın ikinci defa sürgüne gönderilmesi ise, bir gece rüyasında dört yanının kara itler tarafından sarıldığını ve onlardan kurtulamadığını görür. Tahir, bir tehlikenin geleceğini hisseder. Zühre ile görüşmeye ara verir. Ancak kısa da olsa ayrılık hasretine dayanamaz ve yine Zühre'nin yanına gitmeye başlar. Padişahın Arap kölesi Tahir'in gelip, geceleri Zühre ile bulunduğu haberini alır almaz padişaha bildirir. Padişah çok öfkelenir. Tahir'i yakalamak için askerlerini gönderir. Tahir, askerlerin birçoğunu öldürür. Padişah, Tahir'i yakalamak için takviye kuvvetlerle birlikte gelir. Ancak yine de Tahir'i yakalayamazlar. Olup bitenleri seyretmekle yetinen Zühre, Tahir'e şöyle der: "Sen babama teslim ol, ben seninle evlenmek için babamı razı ederim" (Orazayev, 1993, s. 213) der. Tahir bu söz üzerine padişaha teslim olur. Padişah, cellada Tahir'in boynunu vurmasını emreder. Vezirler, âlimler padişahın Tahir'i

bağışlamalarını dilerler. Padişah Tahir'i öldürtmez. Bir nehre atılmasını emreder. Askerler Tahir'in elini ve ayağını bağlar, üstü açık olan bir sandığa koyarlar daha sonra sandığı da bir sal üstüne bağlayıp Şat ırmağına atarlar.

Bu varyantta kahramanın ikinci kez gurbete çıkar. Tahir ilk sürgüne gönderildiğinde Mardin şehrindeki zindana atılır. O yerden mucizevi bir şekilde kurtulur ve geri döner. Tahir, padişahın askerleriyle savaşırken esir düşer ve ikinci kez sürgüne gönderilir. Türkmen varyantında bu epizota rastlanılmaz. Bu epizotta Kumuk varyantı Türkmen varyantından farklıdır.

- **Sevgilinin Bir Başkasıyla Evlendirilmek İstenmesi:**

Bu epizotta, padişahın zorla ayırdığı iki âşığın başka birileriyle evlendirilmesi anlatılır. Padişah, Tahir'i sürgüne gönderir ve kızı Zühre'yi, kendine yakın olan komutanı Kara Batır'la evlendirmek ister. Zühre ise Kara Batır'ı devamlı oyalayarak evliliği geciktirir. Bağdat padişahı Adil Şah, Tahir'i, en küçük kızı Mahımcan'la evlendirmek ister.

Tahir bir sandık içinde ırmağa atılır. Uzun bir yolculuktan sonra Bağdat'a ulaşır. Bağdat padişahı Adil Şah'ın üç kızı vardır. Bunlardan en küçüğü Mahımcan, Tahir'e, rüyasında âşık olur. Nehirde bir sandığın geldiğini gören Mahımcan, hizmetçilerinin yardımıyla sandığı kıyıya çıkarır. Sandığın içinden çıkan genç Mahımcan'ın rüyasında âşık olduğu Tahir'dir. Mahımcan'la Tahir'in arasında geçen ilk diyalog şöyledir:

Mahımcan:

Haber ver, nerden geldin bu yere?

Söyle, canım, hangi bağın gülü sen?

Sandık ile niçin girdin nehre?

Söyle, canım, hangi bağın gülüsün?

Tahir:

Gül değilim, bülbülü ben bir bağın,

Gülden, güle seyran edip gelirim.

Hem o gülün dağı, hem senin dağın,

Aklım fikrim şaşmış halde gelirim (Aşırow, 2010, s. 76-78).

Tahir, Mahımcan'la evlenir ancak ona yedi yıl dokunmaz. Zühre, kendisinin Kara Batır'la zorla evlendirilmek istenmesi haberini, Tahir'e ulaştırmak için, Gövher adlı hizmetçisini görevlendirir. Zühre ve hizmetçileri, Gövher'i uğurlarken, Vahit adlı bir âşık seyyaha rast gelirler. Onlar dertlerini Vahit'e anlatırlar. Vahit Zühre'nin haberini, Tahir'e ulaştırma görevini kabul eder. O, Bağdat'a gider ve Tahir'i bulur. Ona, Zühre'nin Kara Batır'la evlendirileceğini söyler.

Kumuk varyantında, Zühre, Şat ırmağının aşağı kenarında Göl Han'ın bir kalesi olduğunu bilmektedir. Hemen Göl Han'ın kızına bir mektup yazıp dadısına verir. Dadı, Göl Han'ın kızına ulaştırması için mektubu, bir adama verir. Adam yola çıkar ve mektubu Göl Han'ın kızına ulaştırır.

Tahir üç gün üç gece suda gider. Şat suyu kenarında Göl Han'ın bir bahçesi vardır. Hanın kızları o bahçede gezmektedirler. Suya baktıklarında bir sal görürler ve şiirle seslenirler:

Geliniz, kızlar uçalım,

Şat suyuna girelim.

Tahir'dir bu gelen

Yardıma yetişelim!

Tahir bu sesi duyunca karşılık verir:

Bindiğim tahta para,

Bilemem nere vara.

Bir iman ehli yok mu?

Etmeye bana çare? (Orazayev, 1993, s. 213).

Kızlar hemen Tahir'i sudan çıkarıp kaleye alırlar. Zühre'ye Tahir'in kurtulduğunu haber verirler. Tahir burada kırk gün kalır. Göl Han'ın kızlarının üçü de Tahir'e âşık olur, fakat Tahir hiçbirine yüz vermez. Kızlar Tahir'e öfkelenip kötülük yapmayı düşünürler.

Zühre'yi zorla bir padişahın oğluya evlendirmek için hazırlıklar yapılır.

• **Kahramanın Memleketine Dönüşü:**

Kahramanın, gurbetten evine dönerken uğradığı güçlükler karşısında yardımını gördüğü sıradan kişiler ve olağanüstü şahıslar hakkında bilgi verilir. Tahir, Bağdat'ta Adil Şah'ın en

küçük kızı Mahımcan'la evlenir. Vahit, Zühre'nin haberini Tahir'e ulaştırır. Tahir haberi alınca Tatar yurduna dönmek ister. Ancak, Mahımcan onun gitmesine karşı çıkar. Ancak o, gitmek için ısrar eder. Mahımcan, Tahir'in gitmesine engel olamaz ve gitmesine razı olur. Mahımcan'da babası tarafından verilen bir kuşak vardır. "O kuşağı Süleyman'ın hanımı Belkıs, cin padişahlara hükmederek dokutmuştu. O kuşak tılsımlıydı, onu bir adam beline bağlayıp, yüzyıl sefer etse de hiç yorulmazdı ve her zaman yirmi beş yaşındaymış gibi hissederdi" (Aşırow, 2010, s. 134). Mahımcan kuşağı Tahir'in beline takar. O'nu şehir dışına kadar uğurlar. Tahir, Bağdat'tan ayrılırken, Zöhre'ye kavuşmanın sevinci ile Mahımcan'dan ayrılmanın üzüntüsünü yaşar. O, ne yapacağını bilemez ve derdini şöyle dile getirir:

Bağdat'ta Mahımcan, Tatar'da Zöhre,

Gözlerimin akı, karası kızlar,

İki yandan hançer batar canıma,

Bitmez sinemin yaraları kızlar (Aşırow, 2010, s. 136-138).

Tahir Mahımcan'la vedalaşır ve Tatar yurdu tarafına doğru gider. Yoluna devam ederken birden önüne ihtiyar biri çıkıverir. Tahir'in gittiği yolun yanlış olduğunu söyler ve ona doğru yolu gösterir. O, ihtiyarın gösterdiği yolda at sürer. Tahir'in yolunu haramiler keser ve ona zarar vermek isterler. O, ben sevdiğime kavuşmalıyım bana yol verin der. Ancak haramiler buna inanmaz. Haramilerden biri Tahir'e yaklaşır, o esnada Tahir bir nara atar atmaz ağzından ateş çıkar, o haraminin yüzü, sakalı, bıyığı ve elbiselerinin bir kısmı yanar. Bu olay üzerine Tahir'i serbest bırakırlar. Tahir yoluna devam eder. O, bir müddet gittikten sonra, başka bir harami topluluğu yine yolunu keser. Onların lideri Moysepit, Tahir'in gerçek bir âşık olduğunu anlar ve onu serbest bırakır. Tahir, yoluna devam ederken büyük bir dağla karşılaşır. O, dağdan geçit bulamaz. Abdest alır iki rekât namaz kılar ve Allah'a dua eder, duası kabul edilir ve dağ ikiye ayrılır, bu sırada Tahir kendinden geçer ve bayılır.³ Kendine gelir ve dağın arasındaki dar geçitten geçer gider. O, perilerin şehrinde geçerken bir peri zatla görüşür ve yoluna devam eder. Bir harabelikten geçerken, melun bir kişiyle karşılaşır. Melun kişi, Tahir'e, Zühre ile Kara Batır'ın nikâhını kıydığını söyler. Tahir, melun kişiye inanmaz ve Tatar şehrine gider. Şehrin kapısından içeri girerken mektep arkadaşlarından birisiyle karşılaşır. Ona Zühre'nin yerini sorar:

³ Kur'an-ı Kerim, A'raf Suresi, 143. Ayet: Hz. Musa ve Tur Dağı kıssası net bir şekilde görülmektedir.

Tahir:

*Bey oğlu haber ver bize,
Zühre can nerededir, nerde?
Mecnun olup çıktım yola,
Zühre kız nerededir, nerde?*

Yiğit:

*Tahir diye verir canı,
Bu şehrin aziz misafiri,
Kırk hizmetkarların sultanı,
Zühre can bağıdadır, bağda (Aşırow, 2010, s. 177-179).*

Zühre'nin köşküne gider. Zühre, Tahir'i babasından korumak için, ilk önce köşkünde bir hücre içerisinde sandıkta, daha sonra da üvey annesinin yanında saklar.

Kumuk varyantında, Zühre, Tahir'e haber göndermek ister, ancak nasıl yapacağını bilemez. Günlerden bir gün, Zühre'nin köşkünün yanına bir kervan gelir. Zühre kervandakilere:

*Geçmeye kervan mısınız?
Dertlere derman mısınız?
Kaygısı çok Tahir'den*

Bir haber alan mısınız? (Orazayev, 1993, s. 211) diye sorar. Kervanda olan bir ozan

Zühre'ye şöyle yanıt verir:

*Tüccarız biz varırız,
Çok yurtlara gideriz.
Tahir'in kimdir senin?
Yok ondan haberimiz (Orazayev, 1993, s. 211).*

Kervan gider. Yedi gün sonra Mardin'e ulaşır. Tahir'in olduğu zindanın yanında konaklar. Zindanın penceresinden kervanı gören Tahir hem sazını çalar hem de türkü söyler:

*Kervan geldi naz ile,
Kondular avaz ile,
Ben Zührem'den ayrıldım,
Sürgünüm saz ile.*

Kervandaki ozan, Tahir'in sesini duyar ve karşılık verir:

Sazın kâr etti bana,

Yüreğim yandı sana.

Kim olduğunu bileyim,

Adını söyle bana.

Tahir:

Atın zorla beni,

Kaygımın yoktur sayısı,

İyi bir Zühre var,

Nerde gördünüz onu? Şeklinde sorar.

Ozan:

Etme sen kendini zar,

Tutma yüreğini tar,

Yolda yokluğunu bildik,

Zühre selam gönderir (Orazayev, 1993, s. 212).

Tahir bu sözü duyunca heyecanlanır ve kendinden geçip yere düşer. Bir müddet sonra kendine geldiğinde kervandakilere birkaç şey sormak için pencereye yönelir, lakin kervan çoktan gitmiştir. O, çok üzülür. Abdest alır iki rekat namaz kılar ve Allah'a dua eder:

Yusuf Peygamber Aleyhisselam'ı yedi yıl sonra zindandan sen kurtardın, Yunus peygamberi kırk gün sonra balığın karnından sen çıkardın. Beni de bu zindandan kurtarıp yedi yıl hasret kaldığıma kavuştur! dedi. Alah-u Teala Tahir'in duasını kabul etti. Hızır Aleyhisselam kara bir atla geldi Tahir'e: Üzülme, oğlum, Allahu Teala senin duanı kabul etti. Bu zindandan kurtulup Zühre'yi göreceksin. Kalk bu ata bin, seni Zühre'ye götüreyim (Orazayev, 1993, s. 212-213).

Tahir ata biner, birlikte yola çıkarlar. Tahir uykuya dalar, gözünü açtığında kendini Zühre'nin köşkünde bulur. Tahir zindandan mucizevi bir şekilde kurtulmuştur. Tahir sazını eline alır ve bir türkü söyler:

Uyan hey Zühre Hanım,

Dertlerime dermanım,

Göster bir kez gül yüzünü,

Kurban edeyim canımı.

Aç pencereni Zühre,

Çok hasretim görmeye!

Bir görmek için seni,

Hazırım can vermeye (Orazayev, 1993, s. 213).

Bu esnada Zühre rüyasında Tahir'in geldiğini görür. Uyanınca Tahir'in sesini duyar, mutlu olur ve birbirlerine kavuşurlar. Tahir'in sürgüne ikinci kez gönderilmesini yedinci epizotta vermiştik. Kahraman ilk sürgün hayatından geri döner ve tekrar yakalanır. İkinci kez sürgün edilir. Göl Han'ın kızlarının da üçü Tahir'e âşık olurlar. Fakat Tahir hiçbirisiyle ilgilenmez. Hanın kızları, Tahir'e kötülük yapmayı düşünürlerken, oradan gizlice kaçar. O, bir günlük yol yürüdükten sonra bir çeşme başına gelir ve biraz dinlenir. Abdest alır namaz kılar. Allah'tan, Zühre'ye sağ salim bir şekilde kavuşmayı diler. Tahir uykuya dalar ve bir at kişnemesiyle uyanır. Bir at üstünde beyaz kıyafetli birisinin kendisine yaklaştığını görür. Bu, Hızır'dır. Tahir'e ata binmesini söyler. Tahir ata biner kendini bir anda Zühre'nin köşkünün yanında bulur. O, dadısının evine gider ve başından geçenleri anlatır. İki gün evde kalır. Üçüncü gün Tahir'in kulağına davul zurna sesi gelir. Tahir dadısından, Zühre ile padişah oğlunun düğünlerinin yapıldığını öğrenir. Tahir'in aklı başından gider, bir müddet sonra kendine gelir. O, gizlice Zühre'nin düğününe katılmak için dadısından bir kadın elbisesi getirmesini ister. Dadı, Tahir'i bu fikrinden vazgeçirmek için uğraşır, ancak başarılı olamaz. Tahir, kadın elbisesini giyer ve düğüne gider. O, yabancı bir kız gibi diğer kızların arasına karışır. Kızlardan bir kısmı saz çalıp türküler söyler, diğerleri hem dinler hem eğlenirler. Zühre, iyi saz çalıp, türkü söyleyen kızlardan bazılarını yanına çağırıp dinler, duygulanır ve kendisi de onlarla karşılıklı mani söylerdi. Bir ara kızlardan biri, dinlenmek için sazını yere bırakır. Tahir yerdeki sazı alır, hem çalar hem de türkü söyler:

*Yüreğimdeki derdimden,
Keyfini alamam düğününün,
Dosttan ayrılan günüm,
Kıyamet günüdür bu gün (Orazayev, 1993, s. 222).*

Kızlar, yabancı kızın saz çalmasını ve yanık türkü söylemesini çok beğenirler. Zühre'ye haber verirler. Zühre onu yanına çağırır. Kızlar, Tahir'e şerbet verirler. Daha sonra Tahir saz çalıp türkü söyler:

*Tahir:
Aşığım kane kane
Söylerim yana yana,
Söyleyin aslım kızlar
Âşık neden darağacına?*

Zühre:

Göz yaşımı dökerim,

Aldırdım elimdekini,

Her gelen halimi sorar,

Hiç bilmez gönlümdekini (Orazayev, 1993, s. 222).

Zühre, yabancı kızın Tahir olduğunu anlar. Tahir ile Zühre bir evde buluşurlar. Bu olaydan sonra görüleceği üzere Tahir ile Zühre tekrar bir birlerine kavuşurlar.

• **Kahramanın Sonu:**

Türkmen varyantında, Tahir yurduna, geri döner. Zühre'yle buluşur, Zühre onu Hindistan padişahının kızı olan annesine emanet eder. Bir süre sonra padişaha bildirmeden, Zühre ile Tahir'in nikâhını Mollanepes'e kıyar. Sarayda toy başlar. Birkaç gün böyle devam eder. Padişah, düğün haberini alınca çok sevinir. O, kızının Kara Batır'la evlendiğini düşünerek, kendisi de sarayda dokuz gün dokuz gece kutlamalar yapar. Bahçıvan Hasan, padişahın vezirlerinden birine Zühre'nin Tahir'le evlendiğini haber verir, vezir de bu haberi padişaha iletir. Padişah, Tahir'i yakalatır ve öldürtür.

Diğer varyantlarda, Zühre'nin sonu bir önceki epizotta geçen olayla bağlantılıdır. Tahir hayatta kaldığı sürece Zühre de kalır. Zühre, Tahir'in ölmesine çok üzülür. O, Tahir'in mezarı başında kendi hayatına kast eder. Zühre'yi, Tahir'in yanına defnedirler. Zühre'nin ölüm haberini alan Kara Batır da, hayatına son verir. Onu da, vasiyeti üzere iki âşık arasında toprağa verirler.

Kumuk varyantında, iki âşık birbirine kavuşur, ancak Zühre evlenmek üzeredir. Zühre: "Babam beni falan padişahın oğluna veriyor, ancak benim gönlüm sende. Sana verdiğim sözümün arkasındayım. Ölsem de senden başkasına varmayacağım" (Orazayev, 1993, s. 223) der ve olanları anlatır.

Tahir ile Zühre kaçma planı yaparlar. Ertesi gün Zühre hamama gidecek, yanında Tahir, iki dadısı ve bir kız olacak. Hamamdan çıkınca Zühre ile Tahir kaçacaklar. Arap köle, at üstünde hamama giden yedi kişiyi yakından gözetler. Köle, içlerinden birinin Tahir olabileceğinden şüphelenir ve seslenir:

Hatunlar binmiş merkebe,

Hallerine bak hele:

Tahir gibi koç yiğit,

Hatun şeklinde gide! (Orazayev, 1993, s. 224).

Tahir, Arap köleye bakar. Arap köle Tahir'i tanır. Zühre bunu fark eder. Tahir'e şöyle der:

“Arap seni tanıdı, varıp babama söyler, işimiz zorlaşır. Allah göstermesin, sana bir zarar olsa, ben kendimi helak ederim” (Orazayev, 1993, s. 224) der. Tahir ise, tanımadığını düşünerek yola devam eder. Hamama girerler. Arap köle, bu durumu padişaha haber verir. Padişah, Tahir'i yakalamak için beş bin asker gönderir ve hamamı kuşatır. Hizmetçi kızlardan biri hamamdan dışarı çıkınca askerleri görür ve içeri girip Tahir ile Zühre'ye haber verir. Tahir, askerlerle savaşıyor ve birçoğunu öldürür. Padişah beş bin asker daha gönderir. Padişahın askerleri Tahir'i yakalar. Padişah: “Tez boynunu vurun!” (Orazayev, 1993, s. 225) diye emreder. Devletin yöneticileri padişaha, Tahir'in bağışlanması için yalvarırlar. Ancak, padişah affetmez ve idam edilmesini yineler. Padişah, çok ısrarlar üzerine bir şart koşar:

“Tahir üç beyit söylesin, içinde ne beni ansın ne de Zühre'yi, eğer bunu yapamazsa ant içtim onu öldürtürüm” (Orazayev, 1993, s. 225) der.

Tahir üç beyit söyler:

Birincisi:

Kara sevdaya tutulsan,

Sağlığın zayi olur.

Tahir'de Mecnun gibi

Makamı olsun dağlar.

İkincisi:

Çilem çoktur benim,

Allah korusun seni.

Ne yaptım bu dünyaya?

Daima ağlatır beni (Orazayev, 1993, s. 225).

O sırada Zühre hamamdan gelir. Babasıyla, Tahir'in arasında olanlardan haberi yoktur. Babasının huzurunda Tahir'in şiir söylediğini görünce:

“Tahir beni şiirde ansa, babam merhamet etse ve beni Tahir'e verse”, diye düşünüp ümitlenir” (Orazayev, 1993, s. 226).

Zühre'yi karşısında gören Tahir üçüncü beyti söylemeye başlar:

Haberim yok kendimden

Sevinç mi bu ah mı bu?

Karşımda parlayan

Zühre mi bu, ay mı bu? (Orazayev, 1993, s. 226). Padişah Tahir'den bu beyiti duyunca cellada:

“Tez bunun boynunu vur!” (Orazayev, 1993, s. 226) emrini verir.

Hiç kimse bir şey söyleyemez. Tahir, cellattan biraz vakit ister, abdest alır ve iki rekât namaz kılar. O, Allah'tan canını alması için dua eder. Duası kabul olur ve Tahir o yerde ölür. Zühre, Tahir'in öldüğünü görünce çıldırır. Tabipler, Zühre'nin derdine hiçbir çare bulamaz. Onlardan biri:

“Zühre'ye Tahir'in etinden kesip gizlice yedirmek çare olabilir, der” (Orazayev, 1993, s. 226). Zühre, kendisine verilen eti, yemez, babasına şöyle der:

Arif görünse iyi,

İki seven sevgili.

Bende gidecek oldum,

Sen şimdi rahat yaşa (Orazayev, 1993, s. 227).

Zühre Tahir'in cesedi üstüne kapanıp ağlar ve orada canını verir. Zühre'nin öldüğünü gören Arap da hayatına son verir.

- **Ölümden Sonra Meydana Gelen Efsane:**

Türkmen varyantında, âşıkların ölümünden sonra, Tahir'in mezarının üstünden yeşil, Zühre'ninkinden ise kırmızı bir gül çıkar. Kara Batır'ın mezarı üstünde birleşerek gökyüzüne doğru yükselir. Bir müddet sonra Kara Batır'ın mezarının üstünde de bir çalı peydah olur ve

güllere zarar verir. Padişah Babahan rüyasında kızını görür. Zühre babasından, Kara Batır'ın mezarının başka bir yere nakledilmesini ister. Padişah kabirlerin başına geldiğinde, gördüğü manzara karşısında şaşırır. Kara Batır'ın mezarından çıkan çalıda karga var ve çalının dikenleri Zühre ile Tahir'in kabirlerinden çıkan güllere zarar vermektedir. Aynı zamanda Zühre ile Tahir'in kabrindeki güllerde bülbül vardır. Padişah, Kara Batır'ın mezarını başka bir yere aldırır.

Mahımcan, Bağdat'a gelen kervancılardan Tahir'in, Babahan Padişah tarafından öldürüldüğünü öğrenir. O, bu haberi babası Adil Şah'a iletir ve Tatar'a gitmesi için yardım ister. Mahımcan, Adil Şah ve askerleriyle birlikte Tatar'a doğru yola çıkarlar. Onlar, Cürcan şehrinde mola verirler. Bu şehirde, Adil Şah komutasındaki askerî birliğe, Moysepit ile birlikte arkadaşları da katılırlar. Adil Şah, Mahımcan, Moysepit ve askerler uzun bir yolculuk sonrası, Tatar ülkesine ulaşırlar. Onlar, Padişah Babahan'ın emriyle Tahir'in başı kesilerek trajik bir şekilde öldürüldüğünü, Zühre'nin de, Tahir'in ölümünden sonra hayatına kastettiğini öğrenirler. Zühre ile Tahir'in mezarlarının olduğu yere giderler. Moysepit ve Adil Şah, askerleriyle birlikte Tatar şehrini kuşatır. Padişah Babahan'ın teslim olmasını isterler. Ancak Padişah Babahan teslim olmayı reddeder. Her iki taraf arasında savaş başlar. Padişah Babahan'ın esir düşmesiyle savaş sona erer. Allah tarafından Zühre ve Tahir'in kabirlerinin başına gökten Hz. İsa Aleyhisselam ve Hızır Aleyhisselam inerler. İki âşığı, Allah'ın izniyle kabirlerinden çıkarırlar ve can verirler. Zühre ve Tahir'i birbirine kavuştururlar. Padişah Babahan çok büyük bir hata yaptığını kabul eder ve iki âşıktan af diler. Âşıklar, Padişah Babahan'ı affeder. Babahan ülkenin padişahı olarak görevine devam eder. Adil Şah ve Moysepit askerleriyle birlikte ülkelerine geri dönerler. Tahir, Zühre ve Mahımcan muratlarına ererler.

Kumuk varyantında, Tahir'in ölümünden sonra Zühre ve kötü adam Arap da ölür. Padişah ve hanımı çok pişman olurlar. Tahir ve Zühre'yi yan yana iki mezara koyarlar. Arap köleyi de onların ayak ucuna defnederler. Zühre'nin mezarından beyaz, Tahir'inkinden kırmızı bir gül biter. Arap kölenin kabrinden ise kara bir çalı çıkar. Her bahar mevsiminde âşıkların mezarında iki gül açar ve birbirine kavuşmak için uzar. Arap kölenin mezarındaki karaçalı da güllerin birleşmesine engel olur. Kabristanı ziyaret edenler tarafından her yıl bu karaçalı kesilir. Fakat bir sonra ki bahar tekrar çıkar ve bu iki gülün kavuşmasına yine engel olur.

Sonuç:

Bu hikâye, nazım ve nesir karşımı klasik halk hikâyelerimizin şekil özelliğini içermektedir. İncelemedeki motifler, Stith Thompson'un "Motif-Index of Folk Literature" isimli çalışmasındaki epizot sırasına göre verilmiştir:

Kahramanın ailesinin tanıtımı, Kahramanın doğumu, Kahramana isim verilmesi, Kahramanın eğitimi, Kahramanın âşık olması, Kahramanın sevgiliyle karşılaşması, Kahramanın gurbete çıkması, Sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi, Kahramanın memleketine dönüşü, Kahramanın sonu.

Kahramanın ölümünden sonra meydana gelen olağanüstü olayların yer aldığı epizotlar, diğer hikâyeler ile benzerlik göstermektedir.

Zühre - Tahir'de, kahraman mucizevi bir şekilde dünyaya gelir. Türkmen varyantında, padişah vezirine verdiği sözü yerine getirmemesinden dolayı, Kumuk varyantında ise; padişah, dervişin sözünü tutmaması nedeniyle meydana gelen olaylar çerçevesinde kahramanın başından geçenler konu edilir. Kumuk varyantında olduğu gibi diğer varyantlarında da hikâyenin sonucunda kahramanlar, kısa bir süre birlikte olsalar da hayatlarını trajik bir şekilde kaybederler. Türkmen varyantında Mollanepes, kahramanlarını tekrar diriltir ve onları buluşturduktan sonra hikâyeyi bitirir. Yukarıda görüldüğü üzere, Türkmen varyantı, diğer varyantlarından farklı bir özelliğe sahiptir.

Mitik, epik ve mistik unsurların bir sentezi olan, sevgi ve aşk temalı hikâyeler grubuna giren, "Zühre - Tahir", "Murze Tahir ile Banu Zohre", "Tahir ile Zühre", "Taji bilen Zohra" ve Kumuk varyantında "Dagir - Zugra" Türkmen varyantında ise "Zühre - Tahir" gibi adlarla bilinen hikâye, sadece Orta Asya coğrafyasında değil, İran, Kafkaslar, Tataristan, Balkanlar, Kıbrıs ve Türkiye de bilinmektedir. Farklı dönemlerde teşekkül eden zamana ve mekâna göre farklılıklar gösteren bu gibi sözlü anlatımlar, toplumun sosyal ve kültürel yapısındaki değişikliklerle birlikte gelişim ve değişim gösterir. Anlatı geleneğinde yaşamsal özelliğini sürdüren hikâyeler, usta kalemler sayesinde Türk edebiyatına kazandırılmış zengin içerikli eserlerdir.

Kaynaklar

Aça, M. (1998). *Kozı Körpeş - Bayan Sulu Destanı üzerinde mukayeseli bir araştırma, III. C*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

- Alptekin, A. B. (2005). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aşırow, A. (2010). *Mollanepes, Zühre-Tahir*. Asgabat: (TDNG) Türkmen Devlet Neşir Yayınları Gulluğu.
- Elçin, Ş. (2003). Türk dilinde destan kelimesi ve mefhumu. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Garıyev, S. A. (1978). *Türkmen edebiyatının tarihi 2*. Asgabat: Ilım Neşiriyatı.
- Gökçegözoğlu, A. (2012). *Türkmen halk hikâyesi Zöhre – Tahir'deki motifler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tiflis.
- Gökçimen, A. (2010). Mollanepes'in Tahir-Zühre hikâyesi. *Kardeş Kalemler*, 4, 39, 32 – 34.
- Gökçimen, A. (2010). Mollanepes'in Zühre Tahir hikâyesi'nin metinlerarası bağlamda yeniden-yazımı. *Journal of Qafqaz University*, 29, 32-44.
- Kaya, D. (1995). Tahir Zühre hikayesi. *Türk Halk Kültüründe Derlemeler*. İpekyolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1-7 Temmuz 1993. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kekilov, A. (1957). Mollan pes ömri ve dörediciliği. Asgabat: Türkmen Devlet Neşriyatı.
- Mametyazov, B. (1998). Türkmen halk destanları. *Ankara Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, 20, 38-43.
- Orazayev, G. (1993). *Abusupiyan AKAYEV payhamalarını yolu bulan*. Mahaçkala: Dağıstan Kitap Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (1999). Destan kahramanlarının doğuşu: er Manas ve Anadolu Türklerindeki benzerlikleri. *XII. Türk Tarih Kongresi 2. Cild*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şahin, H. İ. (2011). *Türkmen destanları ve destancılık geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Türkmen, F. (1998). *Tahir ile Zühre inceleme metin*. Ankara: Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları.